

Négy javítási művelet interakciós funkciói magyar nyelvű társalgásokban

Németh Zsuzsanna

MTA-DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport

1. Bevezetés¹

1.1. A vizsgálat motivációja

Társalgásaink során számos olyan problémával kell szembenéznünk, amelyek megakadásra készíthetnek bennünket. Ezt a jelenséget több tudományterület keretein belül vizsgálják. A pszicholingvisztika és a fonetika a megakadásjelenségek korrekcióját tekinti javításnak (Gósy 2004: 15), és figyelmét a jelenség kognitív, ill. fonetikai aspektusaira összpontosítja. A konverzációelemzés azokat a megakadásjelenségeket nevezi javításnak, amelyek a társalgás résztvevőinek közös valóságértelmezését érintik (Schegloff 1992: 1338) (a pontos javításfogalmat l. 1.3.2.). Mivel dolgozatomban a javítási mechanizmus interakcióban betöltött szerepére helyezem a hangsúlyt, vizsgálódásom elméleti keretét a konverzációelemzést választottam.

A konverzációelemzés eddigi szakirodalmában nagy figyelmet szenteltek az önjavításnak, ezen belül azonban viszonylag háttérbe szorult a javítási műveletek, azaz az önjavító stratégiák egyes típusainak vizsgálata. E stratégiák arra szolgálnak, hogy a beszélők kezeljék a társalgás során felmerülő valós vagy vélt problémákat (Schegloff 2013: 43). A kivételek között fontos helyet foglal el Schegloff imént idézett munkája, amely tíz javítási műveletet mutat be (Schegloff 2013). Ezek az ismétlés (recycling), csere (replacing), kihagyás (deleting), keresés (searching), zárójelezés (parenthesizing), szekvencia-ugrás (sequence-jumping), újraformázás (reformatting), újrendezés (reordering), beszúrás (inserting), valamint a törlés (aborting) műveletei.² Fox et al. (2009) és Fox et al. (2010) az ismétlés és a csere megjelenését vizsgálja hét, ill. három nyelvben (angol, bikol, szocsiapam csinanték, finn, indonéz, japán, mandarin, ill. angol, német és héber). Luke és Zhang (2010) a beszúrás műveletével foglalkozik a mandarinban, Wilkinson és Weatherall (2011) pedig szintén a beszúrást vizsgálja az angolban. Végül O'Neal (2015) a mássalhangzók törléseit és beszúrásait veszi górcső alá az angol mint Lingua Franca használatában japán nyelvterületen. Láthatjuk, hogy kevesen tűzték ki célul több javítási művelet egymással való összehasonlítását. Ennél is kevesebben vizsgálták a javítási műveletek megjelenését magyar nyelvű társalgásokban. Lerch (2007) számba veszi az ismétlés által érintett lexikai kategóriákat, Németh (2012) pedig a javítási művelet típusa, a javított szegmentum hossza és szintaktikai osztálya, valamint a javításkezdeményezés helye tekintetében hasonlította össze az ismétlést és a cserét. Németh (2014) négy javítási művelet, az ismétlés, a beszúrás, a csere és a törlés technológiáját hasonlítja össze, kísérletet téve egy olyan modell létrehozására, amely a javítási műveletek preferenciahierarchiáját feltételezi.

¹ Jelen tanulmány a MTA-DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport támogatásával jött létre. Köszönetet mondok Németh T. Enikőnek, George O'Neal-nek, valamint az anonim lektoroknak értékes megjegyzéseikért, továbbá az SZTE Pszichológiai Intézetének, hogy a korpusz 9 beszélgetésének felvételét lehetővé tette, valamint Gósy Máriának és az MTA Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratóriumának, hogy a korpusz további 8 beszélgetését rendelkezésemre bocsátotta.

² A jelen dolgozat csupán a célkitűzésben szereplő négy javítási művelet bemutatására és egymástól való elkülönítésére tesz kísérletet, a többi javítási művelet példákkal való jellemzését l. Schegloff (2013) tanulmányában.

Mindez indokolttá teszi a jelen kutatást, amely szintén az ismétlés, a beszúrás, a csere és a törlés összehasonlítását tűzi ki célul magyar nyelvű társalgásokban, de az eddigiekhez képest új szempontok szerint.

1.2. A tanulmány célja és felépítése

Tanulmányomban tehát az ismétlést, a beszúrást, a cserét és a törlést új szemszögből veszem szemügyre, ez pedig az egyes műveletek interakcióban betöltött szerepe. Ennek érdekében magyar nyelvű társalgásokból származó példákban azt fogom feltérképezni, hogy e négy javítási művelet mint önjavító stratégia hogyan befolyásolja az interakció menetét. Munkám célja nem az említett műveletek valamennyi, a korpuszban előforduló interakciós funkciójának beazonosítása. A teljesség igénye nélkül néhány olyan jelenséget mutatok be, amikor a négy javítási műveletet nem hibajavításra használják a beszélők, hanem csupán finomra hangolják a fordulót olyan módon, hogy ez következményekkel bírjon az interakcióra nézve. A tanulmány felépítése a következő: az 1.3. alfejezetben bemutatom a vizsgálathoz szükséges legfontosabb konverzációelemzési alapfogalmakat. Ezután ismertetem a kutatás során használt, magyar nyelvű társalgásokat tartalmazó korpuszt (2. fejezet), majd a 3. fejezetben számba veszem az eddigi szakirodalom eredményeit a négy javítási művelet interakciós funkcióival kapcsolatban. A 4. fejezetben magyar nyelvű társalgásokban alkalmazott ismétlések, cserék, törlések és beszúrások interakciós funkcióit vizsgálom. Kutatásom eredményeit az 5. fejezetben összegzem.

1.3. Elméleti háttér: konverzációelemzés

1.3.1. A verbális interakció

Ahogy Sacks, Schegloff és Jefferson az azóta klasszikussá vált tanulmányukban kiemelik, a társalgás olyan közvetítő közeg, amely bármely két ember között képes kapcsolatot teremteni, rendelkezzenek azok bármilyen identitással és ismeretségi fokkal (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974: 700). A konverzációelemzés elméleti keretében a verbális interakció egy *cselekvésláncolat*: fordulók sorozatában valósul meg, amelyek mindegyikében cselekszünk. Egy fordulót alkot az, amit egy társalgásban részt vevő beszélő mond, amíg vagy átadja a szót a következő beszélőnek, vagy befejezi mondanivalóját szóátadás nélkül (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974). Bármely forduló megalkotása függ az előző forduló cselekvésétől, és feltételeket szab a következő forduló megalkotására nézve (Drew 2013: 131). Ebben a keretben a cselekvés (action) az a fő munka (main job), amelyet a forduló végez. A fő munka pedig az adott szekvenciális környezetben az, amivel egy következő fordulónak foglalkoznia kell ahhoz, hogy adekvát következő fordulónak számítson (Levinson 2013: 107). Minden fordulónak tartalmaznia kell legalább egy cselekvést, de tartalmazhat többet is (Schegloff 2007). A fordulókonstruktív egység (turn-constructional unit, a továbbiakban TCU) a fordulónak az a minimális egysége, amely már tartalmaz egy cselekvést, illetve minden egység a fordulóban, amely egy cselekvést tartalmaz (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974; Schegloff 2007). A forduló mellékes munkát is végezhet (off-record doing), például egy válasz megadásával egyúttal arra is célozhatunk, hogy a konverzációs partnerünknek már tudnia kellett volna azt (Stivers 2011). Levinson (2013: 107) azonban megjegyzi, hogy ezekre már nem könnyű direkt módon úgy reagálni, hogy ne térjünk el teljesen a beszélgetés irányától, ezért nem tekinthetjük őket teljes értékű cselekvésnek.

1.3.2. Javítás

A konverzációelemzés javításnak nevezi azoknak az eljárásoknak az összességét, amelyekkel a társalgás egy résztvevője felfüggeszti a folyamatban levő cselekvésfolyamot azért, hogy kezeljen egy, a beszéd, észlelés vagy megértés során felmerülő lehetséges problémát (Kitzinger 2013: 229), és a társalgás egyik alapvető szerkezeti jelenségének tekinti (Sidnell–Stivers 2013: v).

A *javítás* terminus a sikeres javítási folyamatra utal, azokat az eseteket nem foglalja magába, amikor a javítást kezdeményező fél törekvése nem valósul meg (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977: 363). Ebben a keretben továbbá csak azok a problémakezelő eljárások számítanak javításnak, amelyek felfüggesztik a folyamatban levő forduló és szekvencia, és így a folyamatban levő cselekvés folytonosságát. A javítás általános kiváltó oka annak biztosítása, hogy az interakció ne fagyjon meg, ha valamilyen probléma üti föl a fejét (Schegloff 2007: xiv). Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a konverzációs partnerek megteremtik, fenntartják és megvédik a valóság közös értelmezését, vagyis az interszubsztitívást. A javítás tehát egy olyan szervezett mechanizmus, amely az interszubsztitívás fenntartására és megvédésére irányul (Schegloff 1992: 1338). Ez választ ad arra a kérdésre, hogy a javítás definíciójában mit jelent a probléma fogalma. Probléma minden, amit a beszélők úgy ítélnek meg, hogy az interszubsztitívást veszélyezteti.

1.3.3. *Önkezdeményezett önjavítás*

A problémás fordulót produkáló személy nem mindig azonos a javítást kezdeményező féllel, ezért megkülönböztetjük az ön- és a külkezdeményezett javítást (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977). Míg külkezdeményezett javításnál a javítást kezdeményező fél a partner fordulóját ítéli problémásnak, önkezdeményezett javításnál a problémás fordulót produkáló résztvevő kezdeményezi a javítást. A javítás legpreferáltabb formája az önkezdeményezett önjavítás (a továbbiakban önjavítás) (Kitzinger 2013; vö. Schegloff–Jefferson–Sacks 1977), ezen belül is a problémával azonos fordulókonztrukciós egységben kivitelezett önjavítás. Gyakoriságát az is elősegíti, hogy a fordulóban a probléma utáni első lehetséges lezárási pontig, vagyis az első beszélőváltásra alkalmas helyig elsődlegesen a problémát produkáló beszélőnek van lehetősége a javításkezdeményezésre (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974).

Az azonos fordulóban kezdeményezett önjavítást a beszélők javítási műveletek formájában hajtják végre (Schegloff 2013: 41), amelyeknek az a feladatuk, hogy foglalkozzanak egy vélt problémával a társalgás egy folyamatban levő fordulójában, vagy megváltoztassák a fordulót olyan módon, hogy a változtatás következményekkel bírjon az interakcióra nézve (Schegloff 2013: 43). Ez azt jelenti, hogy a konverzációelemzés nemcsak a hibajavításokat (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977), hanem a forduló bármiféle felfüggesztéssel járó *megváltoztatását* önjavításnak tekinti, amennyiben az egy lehetséges probléma kezelésére irányul (Schegloff 2013: 47). A jelen dolgozatban ezt a javításfogalmat használom, a javítási műveleteket pedig Schegloff (2013) alapján a problémával azonos fordulóban történő önjavítás megvalósulási formáinak tekintem. Schegloff (2013: 43) megjegyzi, hogy jelenlegi tudása alapján tíz fő javítási művelet van, ez azonban azt sugallja, hogy lehet ennél több is. Az általa bemutatott javítási műveletek a következők: ismétlés (recycling), csere (replacing), kihagyás (deleting), keresés (searching), zárójelezés (parenthesizing), szekvenciaugrás (sequence-jumping), újraformázás (reformatting), újrendezés (reordering), beszúrás (inserting), törlés (aborting). Mivel a jelen tanulmány ezek közül az ismétlés, a csere, a beszúrás és a törlés interakciós funkcióit vizsgálja, az alábbiakban ezt a négy javítási műveletet mutatom be.

Az *ismétlés* során a beszélő egymás után többször kimond egy beszédrészt (Schegloff 2013: 59). A többi javítási művelethez hasonlóan csak akkor tekintendő javításnak, ha valamely, a beszéd, észlelés vagy megértés során felmerülő lehetséges probléma kezelésére szolgál (Kitzinger 2013: 229). Nem tekinthető javítási műveletnek akkor, ha csupán keretezi a javítást, például amikor egy szó cseréjénél megismételjük a kicserélt szegmentum előtti szót, vagy a beszélő nyomatékosító funkciójában használja. Ha ugyanazon elem második kiejtése csupán prozódiai szempontból különbözik az elsőtől, lehetséges, hogy javítási művelettel van dolgunk, de inkább cserével, mint ismétléssel (Schegloff 2013: 60).

Az ismétlés javításként többféle funkcióban megjelenhet. Az észlelés és megértés nehézségeinek kiküszöbölésére szolgálhat, amikor egyszerre beszélés esetén az egyik beszélő

megismétli az átfedésben levő beszédrészt azért, hogy az biztosan észlelhető és érthető legyen a partner számára (Schegloff 2013: 59–60; vö. Schegloff 1987). Szolgálhat továbbá arra is, hogy az éppen nem figyelő partner tekintetét magunkra vonjuk (Goodwin 1980), vagy elhasszunk a soron következő elemet pl. szókereséskor (Fox et al. 2009: 75).³

Az (1) részlet, amelyben Béla, Anna és Cili az autóvezetésről beszélgetnek, tartalmaz javító és nyomatékosító szerepű ismétlést is.

- (1) (bea002f002: 83)⁴
 01 B: az nem volt könnyű megtanulni. főleg az ilyen (.) beparkolásos manőver
 02 ilyen (.) mittőminek hívják ezt .h
 03 A: [mhm]
 04 C: [de] ez a szervofék **ez- ez** nem veszélyes? hogy így csak >nyomod nyomod<
 05 és akkor mikor állsz meg? = vagy

A példa első két sorában Béla arról beszél, milyen nehéz volt megtanulnia parkolni. A 3. sorban Anna kifejezi a figyelmét Béla felé (*mhm*). A váltásreleváns helyet Annán kívül Cili is kihasználja, és Annával egyszerre szólal meg (4. sor), ő azonban már egy hosszabb fordulóval kérdést intéz Bélához. Cili fordulójában két példát is láthatunk ugyanazon elem egymást követő többszöri használatára. Az *ez* mutató névmás megismétlésénél a beszélő megszakitással függeszti föl a forduló progresszivitását, ami gyakori jelölője a javításkezdeményezésnek (Kitzinger 2013: 239). Nézzük, hogy a szóban forgó ismétlés valóban javítás-e! A nyomatékosító szerepű ismétlés funkciója azt indokolná, hogy az első elemet is teljesen kimondja a beszélő. Az ismétlés nyilvánvalóan nem keretez más javítási műveletet, így ez a funkció is elvethető. A két elem egymás utáni kimondása prozódiailag azonos. A beszélő mégis megsérti a progresszivitás preferenciáját, ami jelölt nyelvhasználatnak minősül (Schegloff 2007: 17). Mindez arra utalhat, hogy Cili valamely probléma kezelése céljából függeszti föl a forduló előrehaladását, például időt akar nyerni a beszédtervezésre (vö. Fox et al. 2009). Ugyanebben a sorban a *nyomod nyomod* ige kétszeri használata megszakitás nélküli, és a környezetéhez képest gyorsabban hangzik el. Ebből és a kontextusból arra következtethetünk, hogy az előző esettel ellentétben itt már nem javító, hanem nyomatékosító szerepű ismétlés hangzik el, amellyel Cili a fék használatának folyamatosságát és intenzitását fejezi ki.

A *csere* javítási műveleténél a beszélő a folyamatban levő fordulókonstrukciós egység valamely, részben vagy egészben artikulált elemét helyettesíti egy másik, különböző⁵ elemmel, miközben a folyamatban levő cselekvést (TCU-t) nem hagyja el (Schegloff 2013: 43). A (2) példa kontextusát egy karácsonyi beszámoló adja, amely arról szól, hogyan lehetséges karácsonyeste valamennyi rokon végiglátogatása.

- (2) (bea003n001: 152)
 01 C: akkor mi is úgy csináltuk hogy nálunk mindig (.) hamarabb jött egy picit a Jézuska
 02 mint náluk, = mert a nagyszüleim meg mentek a vacsora után vissza Budára. .h és
 03 akkor mi ott megkarácsonyoztunk, megvacsoráztunk, és utána mentü:nk (nevetve)
 04 és akkor újra: a másik családnál- (.) ugyanez a felvonás hogy vacsora .h s akko
 05 má így elég rosszul voltunk, .h és akkor már utána így együtt **vo- vándoroltu:nk**

³ Az, hogy egy adott példa esetén az ismétlés mely funkciójával állunk szemben, és tekinthető-e a jelenség javítási műveletnek, nem mindig határozható meg egyértelműen. A kérdéses eseteket nem tekintetem javításnak a vizsgálat során.

⁴ A releváns javítási műveleteket a példákban félkövér betűk jelölik. A korpusz bemutatását a 2. fejezet tartalmazza. Az átírási konvenciókat lásd a Függelékben. Mivel a konverzációelemzés konvenciói szerint az írásjelek prozódiai, és nem szintaktikai határokat jelölnek, a példákban az írásjeleket nem követi nagy kezdőbetű.

⁵ Ez a különbség lehet csupán prozódiai is (Schegloff 2013: 61).

Az 5. sorban a beszélő kicseréli a *vo-* elemet *vándoroltu:nk*-ra. Nyilvánvaló, hogy a TCU megőrződik, és csak a megszakított elemet cseréli ki a beszélő. Ez azért fontos, mert ez különbözteti meg a cserét következő javítási műveletünktől, a törléstől.

Törlésnél (aborting) tehát az egész TCU-t elhagyja a beszélő, és újrakezdi az adott cselekvés kivitelezését más formában, újraformálja a TCU-t (Laakso–Sorjonen 2010: 1153). A cseréhez hasonlóan itt is helyettesítés történik, de a beszélő az adott cselekvés egész megkezdett formáját ítéli nem megfelelőnek. Mindebből nyilvánvaló, hogy csak akkor beszélhetünk törlésről, ha ugyanazt a cselekvést kezdi újra a beszélő más formában. A (3) példában Béla a régi Skodákat jellemzi.

(3) (bea002f002: 77)

01 B: azér a mai autók azok már .h azok már vezetve vannak ( ) sokkal
02 könnyebbek, .h nem (.) volt szervoféke például. szervokormány se vo:lt, (0.2)
03 **a gázpedál is ő: teljesen mechanikus úton került kapcsolatba a- az**
04 **porlasztós volt nem befecskendezős**

A 3. sorban a beszélő egy (0.2) szünet után új cselekvésbe, ennek megfelelően új TCU-ba kezd. Ezt az elemzést az indokolja, hogy az idáig elhangzott részre már adható egy adekvát válaszreakció (Levinson 2013), így a fordulónak ez a pontja váltásreleváns hely. A (0.2) szünet arra utalhat, hogy nemcsak a beszélőváltás válik itt relevánssá, hanem valószínűleg a beszélő szándéka is a szóátadás. A szóátvétel azonban nem következik be, a forduló folytatódik. Béla a motor működését először hosszabban próbálja leírni: részletesen elkezd jellemezni, hogy a régi autóknál a gázpedál hogyan került kapcsolatba a vezérléssel. A névelőnél, az utolsó szintaktikailag kötelező elem előtt azonban megszakítja ezt a jellemzést, és egy szóval leírja ugyanezt: az a rendszer porlasztós volt. Vagyis a megszakítás után a TCU újraformálódik, a cselekvés azonban ugyanaz marad.

Beszúrásnál (inserting) a beszélő felfüggeszti a folyamatban levő TCU-t, visszaugrik annak egy korábbi pontjára, beilleszt oda egy szegmentumot, majd változatlanul megismétli a korábban elhangzott részt (Wilkinson–Weatherall 2011: 65). Ez azt jelenti, hogy a beszúrt elem nem az az elem, amely a fordulóban következne (Schegloff 2013: 45). A (4) példában Márton helyspecifikálásra használja, amikor elmeséli, hogyan találta meg autóvezetési vizsgájának helyszínét.

(4) (bea001f001: 16)

01 M: visszamentem. mondták hogy az elején van valami: .h autós- >me mondtam
02 hogy nekem vizsgázni kéne< van ott valami: autós intézet. = valami
03 autóbiztonsági mittedm milyen intézet volt ott. .hh **mond**t- **ott mondták** hogy
04 á: nem nem

A 3. sorban az *ott* első előfordulása után a beszélő záró intonációt alkalmaz. Ez és az utána következő hosszabb, hangosabb lélegzetvétel jelzi, hogy új cselekvés következik. Az új TCU első szegmentumát a beszélő ezután megszakítja (*mond*t-), vagyis felfüggeszti a folyamatban levő TCU-t, majd beszúrja az *ott* lexémát. Ezután változatlanul megismétli a beszúrt elem előtti szegmentumot, ezúttal azonban már be is fejezi a megkezdett szót (*mondták*). Ezért mondhatjuk, hogy „visszaugrott”, és a már megkezdett szó elé illesztette be a helyspecifikáló elemet.

2. A vizsgálat korpusza

A dolgozat empirikus vizsgálataihoz használt magyar nyelvű korpusz teljes hossza 4 h 58 min 42 sec. Minden társalgás 3 résztvevővel zajlott. A korpusz összesen 38 felnőtt 17 interakcióját tartalmazza, melyekből 9 az SZTE Pszichológiai Intézetének Mérei Ferenc Viselkedéselemző

Laboratóriumában készült (az innen származó példákat az SZTEPSZI1, SZTEPSZI2 stb. kódokkal jelölöm), 8 beszélgetés pedig a BEA-adatbázis részét képezi (Gósy 2012), ezeket a bea001, bea002 stb. kódok jelzik. Míg az SZTE-n készült felvételek rögzítésében a jelen tanulmány szerzője is részt vett 2010-ben, a BEA-adatbázis független forrás, amelynek fejlesztése 2007-től napjainkig zajlik. Az SZTEPSZI-beszélgetések elindításának segítése céljából a társalgások résztvevői nyomtatott formában kaptak néhány témakört, ill. kérdést (tehetségkutató műsorok, könnyűdrogok legalizálása, egyetemi vizsga), de azt mondtuk nekik, hogy bármi másról is beszélgethetnek. A BEA-adatbázisból származó beszélgetések úgy indulnak, hogy a társalgás egyik résztvevője feltesz egy kérdést egy adott témához kapcsolódóan (pl. karácsony, jogosítványszerzés, esküvő stb), a társalgás további részében pedig egyenrangú résztvevőként van jelen, tehát ezek a beszélgetések sem tekinthetők interjúknak.

A korpuszban valamennyi ismétlést, cserét, beszúrást és törlést (összesen 1246 javítási műveletet) azonosítottam, ebből 790 ismétlés, 171 cseré, 146 törlés és 139 beszúrás. Mivel a kódolás nem a javítási műveletek interakciós funkcióinak vizsgálatát célozta, hanem egy nagyobb kutatás része volt, a jelen tanulmány nem tartalmaz eredményeket a korpusz valamennyi javítási műveletére vonatkozóan.⁶ Célja ehelyett a vizsgált négy javítási művelet néhány interakciós funkciójának bemutatása, és azok példákkal történő illusztrálása az adott előfordulás szekvenciális környezetében.

3. Az ismétlés, a cseré, a törlés és a beszúrás interakciós funkciói az eddig vizsgált nyelvekben

3.1. Az önjavítás interakcióban betöltött szerepe, az interakciós funkció fogalma

Noha minden önjavítás a forduló jobb megformálását segíti, vagyis azt, hogy a forduló minél jobban megfeleljen az interakcióban neki szánt szerepnek (Drew-Walker-Ogden 2013: 92), vannak javítások, amelyek kifejezetten interakciós célokat szolgálnak. Ezek a javítások nem hibajavítások, hanem „csupán” úgy változtatják meg a folyamatban levő fordulót, hogy az következményekkel jár az interakcióra nézve (Schegloff 2013: 43). Jefferson megkülönbözteti egymástól az ún. *produktív* és *interakciós* hibákat. Az előbbieket a beszéd koherenciáját, ill. nyelvtani helyességét veszélyeztetik, az utóbbiak pedig akkor fordulnak elő, amikor a beszélő az adott szituáció, ill. a társalgás többi résztvevője szempontjából nem megfelelően beszél (Jefferson 1974: 181). Egy szó cseréjének például nem csupán a nem megfelelő kiejtés lehet az oka, hanem az is, hogy a beszélő az eredetileg kiválasztott szót az adott szekvenciális környezetben nem találja megfelelőnek. Jefferson példájában egy bírósági vádlott a *cop* ('zsaru, hekus') kifejezést cseréli az *officer* ('tiszt') szóra. Jefferson szerint ez az önjavítás láthatóvá teszi számunkra a vádlott interakciós törekvését, hogy egy számára nem megszokott helyzetben megfelelően beszéljen (Jefferson 1974: 192). A javítás tehát ilyen módon eszköz lehet a forduló interakciós *finomra hangolására* annak érdekében, hogy az minél jobban megfeleljen annak a cselekvésnek, amelyet a beszélő végre akar vele hajtani (Kitzinger 2013: 242). Tanulmányomban az *interakciós funkció* kifejezés alatt ezt az interakcióban betöltött feladatot fogom érteni (Wilkinson-Weatherall 2011: 72).

⁶ A kódolás eredeti célja a négy javítási művelet egymáshoz viszonyított gyakoriságának megállapítása volt a korpuszban.

3.2. Az ismétlés, a csere, a törlés és a beszúrási interakciós funkciókat érintő eddigi eredmények

Az ismétlés mint javítási művelet egyik tipikus feladata, hogy elhassza a soron következő elemet például egy szókeresési folyamatban (Fox et al. 2009: 75). Lerner (2013) rámutat, hogy a szókeresés során alkalmazott fordulókstruktúrák halasztó stratégiák a beszélő hezitálásának jelei is lehetnek azzal kapcsolatban, amit mondani akar. Ilyenkor a mondandó késleltetését nem a megfelelő referens megtalálása okozza, hanem sokkal inkább az, hogy a beszélő kényelmetlennek érzi az elhalasztott elem közlését. Lerner példájában az elhalasztott beszéd-rész a beszélő kritikáját tartalmazza a konverzáción partner felé.

A csere is betölthet hasonló interakciós szerepet, amikor a kezdetben kiválasztott kifejezés túl „erősnek” találjuk, és a javítással csökkenteni szeretnénk cselekvésünk „erejét”. Kitzinger példájában a beszélő egy beismerés során először az *is my f:-* ('az én hi:-') formát használja, majd egy cserével átalakítja azt, és a gyengébb *mi(h)ght be my fault* ('lehet, hogy az én hibám') alakot használja (Kitzinger 2013: 243). A csere javítási műveletével ennek az ellenkezőjét is elérhetjük, amikor egy gyengébb elemet erősebbre cserélünk: például a megengedő *can* ('-hat/-het') segédigét az erősebb *have the absolute right to* ('teljes joga van valamihez') alakra (Kitzinger 2013: 243). Ezeknek a cseréknek (és az előző részben bemutatott jeffersoni példa cseréjének) az a funkciója, hogy finomra hangolják a fordulót annak az interakciós feladatnak az elvégzésére, amelyre a beszélő az adott fordulót tervezi. Jefferson (1974) arra a társalgási stratégiára is ráirányítja a figyelmet, amikor a beszélő úgy cserél ki egy szót, hogy a helyettesített szegmentum már felismerhető a társalgás többi résztvevője számára, de nem felismerhetően befejezett, azaz nem tekinthető a beszélő által szándékoltnak kimondottnak. Vagyis a beszélő éppen annyit mond ki a szóból, hogy az már felismerhető, de nem befejezett. Ez a stratégia lehetővé teszi egy interakciós szempontból nem megfelelő szegmentum „nem hivatalos” közlését úgy, hogy azért a beszélőnek ne kelljen felelősséget vállalnia.⁷ Jefferson példájában a társalgás egy résztvevője a *k-* (*colored* 'színesbőrű') elemet helyettesíti a *Negro woman* 'néger nő' kifejezéssel, és ez a szerző szerint arra utal, mintha azt mondaná: „én nem vagyok liberális, de a beszédmódommal arra utalok, hogy te az vagy” (Jefferson 1974: 193).

A törlés javítási művelete tekinthető egy fordulókstruktúra egység másikkal való helyettesítésének, azaz egy TCU kicserélésének egy olyan TCU-val, amely ugyan más formájú, de ugyanazt a cselekvést hajtja végre (l. 1.3.3. (3) példa). Éppen ezért, noha az eddigi szakirodalomban a törlés interakciós szerepét még nem vizsgálták, azt feltételezem, hogy a javítási művelet a cseréhez hasonló interakciós funkciókat tölthet be a társalgásokban.

A vizsgált négy javítási művelet közül talán a beszúrási interakciós funkciók kapták eddig a legnagyobb figyelmet a konverzációelemzés szakirodalmában. Wilkinson és Weatherall (2011) a javítási műveletnek több mint 500 előfordulását veszi górcső alá a brit, új-zélandi és amerikai angol nyelvben. A szerzők különbséget tesznek a *javítás* cselekvése és az ún. *interakciós* cselekvés között, amelyet a beszúrási művelet végez. Míg az előbbi a specifikálás, a fokozás vagy a forduló egyéb módosítása lehet, utóbbi az interakcióban létrejött változásra utal, amelyet az említett módosítások szolgálnak. Wilkinson és Weatherall példájában a beszúrási pl. kiemeli egy hír jelentőségét, megerősít egy magyarázatot, vagy bizonyít egy kijelentést. Ahogyan azonban azt a szerzők kiemelik, ezek a funkciók nem a beszúrási műveletének specifikus funkciói, hanem példáról példára változnak, ezért a javítási műveletet minden esetben az egyes előfordulások szekvenciális környezetében kell vizsgálni (Wilkinson-Weatherall 2011: 88).

⁷ A felismerhető befejezettség (recognizable completion) fogalmával Fox et al. (2009: 71) részletesen foglalkozik. A terminusban a *felismerhetőség* nem a szó felismerhetőségére utal, hanem a szó befejezettségének felismerhetőségére.

A beszúrással elért fokozás hasonló interakciós hatást válthat ki, mint a csere, amikor egy gyengébb elemet erősebbre cserélünk (vö. Kitzinger 2013: 243). Wilkinson és Weatherall példájában egy rádió művészeti műsorának bemondója beszúrija a *spanking* ('szuper') jelzőt a *new* ('új') elé, amikor megnevez egy múzeumot: *spanking new* (.) *Wedgwood museum* ('szuperúj (.) Wedgwood Múzeum'). Ezzel a fokozással növeli a közlés hírértékét (Wilkinson-Weatherall 2011: 81). A szerzők egy másik példájában egy feleség azt írja le, férje hogyan viselkedett, amikor ő közölte vele munkavállalási szándékát. A *comple:tely* ('teljesen') beszúrása a *petrify:ed* ('megdermedt') elé fokozza a férj ellenkezésének leírását (Wilkinson-Weatherall 2011: 81). Wilkinson és Weatherall kiemeli, hogy amikor a beszélő visszaugrik fordulója egy korábbi pontjára, és olyan kifejezéseket illeszt be oda, mint például a *comple:tely* ('teljesen'), *really* ('igazán'), vagy az *extremely* ('rendkívül'), cselekvése fokozásával ún. extrém esetű alakot (extreme case formulation) hoz létre (Wilkinson-Weatherall 2011: 81; l. még Pomerantz 1986).

Amikor két vagy több lehetséges referens is elérhető a beszélgetés résztvevői számára, egy specifikáló elem utólagos beillesztése szolgálhat a megértés során esetlegesen fellépő problémák kezelésére. Ilyen például a *Cary* (egy temető neve) beszúrása a *cemetery* ('temető') elé (Wilkinson-Weatherall 2011: 73). A specifikálás azonban kifejezetten interakciós feladatot is elláthat, amikor a referensek közötti differenciálás helyett annak a jelentőségét hangsúlyozza, hogy az adott dolog egy egyedi kategóriába tartozik. Wilkinson és Weatherall egyik példájában a beszélő egy állatkert jellemzése során kiemeli, hogy az intézmény különösen nagy teret biztosít az élőlényeknek: *the complex:ity of the encl:osure* ('az elkerített terület komplexitása .hhh the whole different habitats microhabitats in the encl:osure' ('az elkerített terület komplexitása .hhh a különböző élőhelyek mikroélőhelyek a területen')) (Wilkinson-Weatherall 2011: 79). Egy másik példában a beszélő a specifikáló kifejezés beszúráásával azt támasztja alá, hogy a Cuba Mall utcában fosztogató tolvajok nem csupán egyszerű, hanem márkás holmikat vesznek el a járókelőktől: *they steal your bloody sh: Doc Mar:tens shoe:s* ('ellopják a tetves ci: Doc Martens cipődet') (Wilkinson-Weatherall 2011: 78).

Luke és Wei Zhang (2010) a beszúrással javítási műveletének hasonló interakciós funkcióit figyelte meg a mandarinban. Egyik példájukban a beszélő azt meséli el, hogyan tuszkolták föl egy buszra akarata ellenére Shenzhenben. Helyzetének kellemetlenségét hangsúlyozza, amikor beszúrija a *ying* ('erővel, vki akarata ellenére') szót a *la shangqu le* ('feltuszkolt engem') elé (Luke-Zhang 2010: 175). Egy másik társalgásrészletben a „Fogyasztói Forrórót” című műsorba betelefonál egy vásárló, aki egy ékszerboltra panaszkodik, amiért az nem vette vissza az ott vásárolt gyűrűt. A szerzők szerint a műsor házigazdája a betelefonálóval való együttérzésüket fejezi ki, amikor beszúrija a *yinggai* ('kellene') deontikus igét a *shi meiyou wenti* ('ez nem probléma') elé, állításuk így végül ez lesz: 'ez nem kellene, hogy probléma legyen' (Luke-Zhang 2010: 169). Végül a beszúrással a távolság növelésére, ill. csökkentésére is szolgálhat a mandarinban, ahogyan azt a következő példák mutatják. *Natian wo zai Gang- zai zanmen GangDa de zhe-ge shudian qu mai shu* ('A minap a Hong- a mi Hong Kong U könyvesboltunkban vettem pár könyvet') (Luke-Zhang 2010: 171), és *nabian hai you xie-Tamen you xie shiqing xiang gen wo taolun taolun* ('Odaát még van néhány- Ők meg akarnak néhány dolgot beszélni velem') (Luke-Zhang 2010: 173).

4. Az ismétlés, a csere, a beszúrás és a törlés néhány interakciós funkciója a magyarban

Ahogy azt az angolban megfigyelhettük (l. 3.2.), a fordulóval végrehajtott cselekvés „erejének” csökkentése gyakori módja annak, hogy a beszélő az interakciónak megfelelően finomra hangolja a fordulót (Kitzinger 2013: 243). Ha ezt tágan értelmezzük, vagyis bármely erősebb formula gyengébb alakúra változtatása a cselekvés erejének csökkentését jelenti, akkor azt mondhatjuk, hogy a magyar korpuszban nemcsak a csere, hanem az ismétlés, a törlés és a beszúrás is rendelkezik ezzel a funkcióval. Az alábbiakban olyan példákat mutatok be, melyek támogatják ezt a feltevést.

Drew (2013) szerint a forduló kialakítását három alapelv vezérli. A beszélők úgy formálják meg fordulóikat, hogy az megfeleljen a szekvenciális környezetnek, a cselekvésnek, amelyet végre akarnak vele hajtani, valamint a recipiensnek, akinek címzik. Az alábbi alpontokban olyan társalgásrészleteket láthatunk, amelyekben a beszélők különféle javítási műveletekkel e három alapelvnek megfelelően igyekeznek finomra hangolni fordulóikat.

4.1. A forduló finomra hangolása a szekvenciális környezetnek megfelelően

Az (5) példában Gábor, Pali és Viola arról beszélgetnek, segítenének-e csinálni egy vizsgán a legjobb barátjuknak, ha az megkérné őket erre. Az elképzelt szituáció a következő: a legjobb barátod már nyolcszor megbukott egy vizsgán. Ha még egyszer megbukik, elbocsátják az egyetemről. Az utolsó vizsgája előtt megkér téged, hogy a kidolgozott tétellel menj be az egyetem egyik mosdójába. Azt tervezi, hogy a vizsga közben kikéredzkedik, és becsempészi az általa kihúzott tételt a terembe. Ha a csalás kiderül, mindkettőtök elbocsátanak az intézményből.

- (5) (SZTEPSZI2: 953)
- 01 G: mit mondtál hogy mért mennél be.
(0.3)
- 02 G: már- már- [mármos hogy-]
- 03 V: [én cs-] hát ő: több: dolgot is mondtam, egyrészt annak
- 04 függvényében hogy ő hogy győz meg engem (0.2) a másik az meg hogy már
- 05 csak a (.) poén kedvéért. én: nem szoktam ilyeneket csinálni és ((nevetés))
- 06 [most ez
- 07 G: [de hogy te nem félted merhogy ne- nem félted a saját helyzetedet?
(1.5)
- 08 G: merhogy ez egy poén. igen.
- 09 V: *nem*.
- 10 G: de hogy egy egy poén kedvéért **főlál- ő kockára teszed** egyébként a:?

Az első sorban Gábor arra kéri Violát, ismétlje meg, hogy miért segítene a barátjának. Amikor Viola azt mondja, hogy részt venne a csalásban már csak a poén kedvéért is (5. sor), Gábor furcsának találja, hogy a lány nem fél egyetemi státuszának elvesztésétől (7. sor). A 10. sorban egy kérdést intéz Violához, amelyet azonban megszakít, hogy a *főlál-* szegmentumot kicserélje a *kockára teszed* kifejezéssel. A megszakított szó nagy valószínűséggel a *főláldozod*, a csere interakciós motívuma pedig az, hogy a *főláldozod* nem felel meg a szekvenciális környezetnek: az egyetemről való elbocsátás csak akkor következik be, ha a csalás kiderül. Az enyhébb *kockára teszed* ezt jobban kifejezi, így a csere után Gábor fordulója jobban illeszkedik a szekvenciális környezetébe.

4.2. A forduló finomra hangolása az általa végzett cselekvésnek megfelelően: a beszélő kényelmetlenségének kifejezése és/vagy felelősségének csökkentése

4.2.1. Mások véleményének idézése

A (6) példában Ábel, Boglárka és Linda a marihuána hatásairól beszélgetnek. Mivel korábban mindhárman jelezték, hogy még nem próbáltak ki semmilyen kábítószerrel, Ábel az ismerősei véleményét idézi, amely szerint a marihuána hatása az alkoholéhoz hasonlít. Ezután Linda szintén felidézi, hogy mit hallott az ismerőseitől, a bemutatott társalgásrészlet itt kezdődik.

- (6) (SZTEPSZI8: 1067)
 01 L: **hát nekem akik ő ismerőseim mondták ők nem ezt mondták hanem**
 02 **inkább azt hogy- vagy több (.) olyat hallottam hogy mondjuk szar volt vagy**
 03 **vagy rossz volt [utánja]**
 04 Á: [hát az el]sőket mindig azt mondják hogy szar

Linda először az összes olyan ismerősére utal, aki eddig beszámolt neki a marihuánával kapcsolatos élményeiről. A 2. sorban azonban megszakítja cselekvése folytonosságát, és törli az eddig megformált fordulókonstruktív egységet. Az újraformázott TCU-val ugyanazt a cselekvést hajtja végre, mint a megszakítóval, de az idézett ismerősök kategóriáját leszűkíti: *több (.) olyat hallottam*. A javításkezdeményezést a megszakítás utáni *vagy* kötőszó is jelzi. Nézzük, mi ebben a példában a törlés javítási műveletének interakciós funkciója! Azzal, hogy Linda leszűkíti az általa idézett vélemények körét, kevésbé vállal felelősséget a marihuána hatásáról tett állításáért. A 4. sorban Ábel hozzáteszi, szintén mások véleményét idézve, hogy az első füves cigaretták utóhatása rossz. Érdekes azonban, hogy sem Ábel, sem Linda nem nevezi meg a kábítószerrel, Linda az *utána* ragozott névutóval (3. sor), Ábel pedig az *elsőket* sorszám-névből képzett főnévvel utal rá (4. sor). Ennek oka az lehet, hogy Magyarországon a kábítószer használata illegális, így a *kábítószer*, *joint*, *füves cigaretta*, *marihuána* stb. köznevek tabu kifejezéseként funkcionálhatnak a beszélgetésben.

4.2.2. Kritika közlése

A javítási műveletek, például a fordulókonstruktív halasztó technikák között kitüntetett szerepű ismétlés fontos szerepet játszhatnak annak kifejezésében, hogy a beszélő kényelmetlenül érzi magát amiatt, amit mondani készül. Ilyen interakciós helyzet a kritika közlése (vö. Lerner 2013), amely javítási műveletek használatával enyhíthető. Nézzünk néhány példát a magyar nyelvű korpuszból, amelyek ezt alátámasztják! A (7) és a (8) részletben Móni, Attila és Lilla alkohol- és kábítószerhasználó fiatalokról beszélgetnek. A (7) példában Móni kifejti, hogy melyik az a viselkedésforma, amelyet már nem képes tolerálni, ha valaki ittas a társaságában.

- (7) (SZTEPSZI3: 816)
 01 M: egyébként (0.3) én azt még úgy úgy (.) tudom (.) hogyha:, mittudomén, tényleg
 02 elmegy buliba és akko (.) berúgott. kész. de amikor amikor ez a totál nem tud
 03 magáról. semmi képe nincs az egész világról (.) és hány és neked kell rajta
 04 segíteni, na **az az az** má szerintem megint a gáz kategória.

Móni a kifejtett viselkedésformáról kritikus ítéletet fogalmaz meg a 4. sorban (*gáz kategória*). Érdemes megfigyelni, hogy az ítélet közlését nemcsak az alany kétszeri ismétlése késlelteti (*az az az*), hanem a beszélő egyéb enyhítő kifejezéseket is alkalmaz: *má*, *szerintem*. A *szerintem* ragozott névutó használata úgy szolgálja a kritika enyhítését, hogy Móni kifejti, ez csak a saját véleménye, mások talán elfogadhatónak tartják a jellemzett viselkedésformát.

A (8) példában Móni elmondja a többieknek, miért nem próbált ki eddig semmilyen kábítószert: látta a hatását a barátain, és ez elrettentette. Most az előző példában látottnál erősebb kritikus kifejezést használ: *undorító* (5. sor). A kritika közlése hasonló szintaktikai szerkezettel történik, mint a (7)-ben, de ezúttal az alanyként funkcionáló mutató névmás kétszeri megismétlését rövid szünet előzi meg (*ez (.) ez ez*). Az ítélet előtt Móni ismét alkalmaz egyéb enyhítő kifejezéseket is (*számomra, úgymond*), melyek közül a *számomra* ugyanúgy szolgálhatja a kritika enyhítését, mint a *szerintem* az előző példában: a beszélő kifejezi, hogy ez csupán a saját véleménye, másokra talán más hatást gyakorol a jellemzett viselkedésforma.

(8) (SZTEPSZI3: 856)

01 M: és például a drogokat. egyszerűen nem próbáltam ki soha azért mert láttam a
02 barátaimat hogy hogy ő: egy normális ember egyszerűen (.) úgy el tud
03 távolodni és annyira: embertelen lesz attól amikor drogozik, hogy ez engem
04 totál visszataszított és nem is ilyen szülői tiltásra hanem **ez (.) ez ez** számomra
05 úgymond undorító volt

A korpusz tanúsága szerint a magyarban a beszúrás javítási műveletével is enyhíthető a kritika közlése. A (9) beszélgetésrészlet egy olyan társalgásból származik, amelyben három fiatal, Anna, Bálint és Gabi a család és a karrier összeegyeztethetőségét vitatja meg a mai Magyarországon. Bálint azokat a cégeket kritizálja, amelyek állásinterjúikon hátrányosan megkülönböztetik azokat a nőket, akik a közeljövőben családalapítást, családbővítést terveznek.

(9) (bea008f006: 507)

01 B: mélyen felháborít hogy ő: hogy ezt bármilyen m:unkaadó (.) mh bármilyen
02 mértékben ő: **f- megpróbálja figyelembe venni** hogy ő: hogy ki(.)nek mik a
03 családalapítási vállalásai

Bálint számára felháborító, ha egy cég figyelembe veszi egy hölgy családalapítási terveit annak eldöntése során, hogy alkalmazza-e őt munkavállalóként. A 2. sorban egy megnyújtott szünetkitöltő elemmel (*ő:*), majd az ezután elkezdett szegmentum megszakításával (*f-*) megtöri a forduló folytonosságát. Megfigyelhetjük, hogy a megszakítás az *f* hangban történik, és a *megpróbálja* ige után Bálint a szintén *f* hanggal kezdődő *figyelembe venni* főnévi igenévvel folytatja fordulóját. Ez azt sugallja, hogy a *megpróbálja* igét retrospektív módon illeszti be a már elkezdett igenév elé, vagyis a beszúrás javítási műveletét alkalmazza. Ez a módosítás interakciós szempontból úgy változtatja meg a fordulót, hogy enyhíti a kritikus megjegyzést, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a beszélőnek már csak a módosított, enyhébb kritika közléséért kell felelősséget vállalnia. A beszúrás előtt használt szünetkitöltő elem pedig azt jelezheti, hogy Bálint kényelmetlenül érzi magát a kritika közlése miatt.

A most következő (10) példában Ági, Zsuzsi és Marcsi a magyar tehetségkutató műsorokról beszélgetnek.

(10) (SZTEPSZI2: 790)

01 Á: a média nem föltétlenül (.) **a (.) csak a jóindulat** v:ezérli. hogy majd tehetséget
02 faragunk belő [le hanem NEKI EZ A HASZNOS HOGY]=
03 ZS: [hát nem.]
04 M: [persze hogy nem. sőt, biztos hogy nem.]
05 Á: =hogyan esetleg ([ ])
06 M: [szerintem semmi más csak] a pénz.
07 Á: igen.
08 ZS:csak a pénz. ja. (.) azt adják le amit az emberek néznek.

Ági az első sorban azt kezdi kifejteni, hogy szerinte mi lehet a média tehetségkutató műsorainak célja. A forduló elejének megformálása azt vetíti előre, onnan fogja megközelíteni a választ, hogy mi az, ami *nem* tartozik az említett műsorok etikai vezérelvei közé (*a média nem föltétlenül* (.) *a*). Már ebben a részben is megfigyelhetünk egy rövid szünetet, a névelőt követően pedig Ági egy újabb mikropauza után visszatér a névelő előtti pontra, és beszúrja a *csak* szócskát, amely a korábbi *nem* tagadószóval együtt egy megengedő formulát képez: a médiát nem feltétlenül csak a jóindulat vezérli, de ez *is* szerepelhet az elvei között. A javítási művelet funkciója itt ismét a kritika enyhítése és Ági felelősségének csökkentése; a két szünet, valamint a *vezérli* igében a *v* hang megnyújtása (*v:ezérli*) pedig arra utalhat, hogy a beszélő számára kényelmetlenséget okoz a kritika közlése. Érdekes megfigyelni, hogy miután Zsuzsi és Marcsi egyetértésüket fejezik ki (*hát nem*, ill. *persze hogy nem*), sőt Marcsi még Áginál is radikálisabb véleményt formál (*szerintem semmi más csak a pénz*), Ági egy kategorikus *íggemmel* csatlakozik hozzá. Ez azt sugallja, hogy ő maga is társaihoz hasonlóan vélekedik a kérdésről, de szélsőséges véleményét nem közölte addig, amíg nem győződött meg arról, hogy a többiek is hasonló állásponton vannak.

Az utolsó olyan példa következik, amelyben megfigyelhetjük, hogy a javítási jelenség milyen szerepet játszhat egy kritikus megjegyzés közlése során. A (11) társalgásrészletben Linda és Boglárka a magyar közbiztonságot bírálja.

(11) (SZTEPSZI8: 1089)

- 01 L: alapból az hogy valami érték ami: ott van szabadon az [így]
 02 B: [azt] így (.)
 03 biz[tos hogy nem hagyod ott.]
 04 L: [tök mindegy ká]bé hogy mi te[hát] (.) **most általá- vagy én=**
 05 B: [ja.]
 06 L: **=legalábbis mindig ezt tapasztalom** hogy ha most a biciklikosárba van egy
 07 zacskó nem tudja mi van benne akkor is elviszi.

A 4. sorban, amikor Linda a lopás gyakoriságára utal, felismerhető, hogy először az *általában* időhatározószót kezdi el, majd az utolsó szótag előtt megszakítja azt, és kicseréli a sokkal enyhébb *vagy én legalábbis mindig ezt tapasztalom* tagmondatra. Ezzel a lopás gyakoriságáról tett állítását a saját tapasztalatára szűkíti, így már csak a saját véleményéért kell felelősséget vállalnia. Érdekes, hogy az előző példával ellentétben Linda annak ellenére is enyhíti kritikus megjegyzését, hogy beszélgetőtársa, Boglárka nyíltan azonos álláspontot képvisel vele (l. 2., 3. és 5. sor).

4.2.3. Sértő nyelvhasználat elkerülése

Amint azt az eddigiekben megfigyelhettük, a magyar korpusz több olyan példát is tartalmaz, amely alátámasztja Lerner (2013) angol nyelvű társalgásokra vonatkozó észrevételét: azok a fordulókonstruációs halasztó stratégiák, amelyeket szókeresés során alkalmazunk (pl. ismétlés), jelezhetik azt, hogy a beszélő kényelmetlenül érzi magát azzal kapcsolatban, amit mondani akar. Az előző rész példáiban ezeket kritika közlése során alkalmazták a beszélők, most pedig olyan társalgásrészleteket láthatunk, amelyekben a halasztó technikák funkciója a sértő nyelvhasználat elkerülése. A (12) példában Ági, Zsuzsi és Marcsi egy mozgásszervi betegségben szenvedő rapperről beszélget.

(12) (SZTEPSZI2: 725)

- 01 Á: csak az a bajom (.) ezzel a gyerekekkel, hogy ilyen: totál elszállt. tehát legalábbis
 02 így ránézésre, és emiatt unszimpatikus, emiatt már a tehetségét sem tudom
 03 értékelni, mondjuk nem mintha a freestyle-osokat értékelném mert szerintem
 04 nem tehetségek,
 05 M: én ennek tök örülök mert szerintem ilyen óriási (.) hátrányokkal indul. tehát
 06 baromi hendikeppel **hogy hogy hogy** olyan amilyen

A 6. sorban, mielőtt Marcsi utal a rapper mozgásszervi betegségére, kétszer megismétli a *hogy* kötőszót. Ez jelentheti azt, hogy kényelmetlenül érzi magát amiatt, amit mondani készül, de azt is, hogy szelekciós nehézségei támadtak, és időre van szüksége ahhoz, hogy megtalálja a megfelelő szót a betegség megnevezésére, lehetséges, hogy az interakciós szempontból leginkább megfelelő – legkevésbé sértő – kifejezést keresi. Jefferson (1974: 192) hasonló interakciós funkciót figyelt meg a csere esetében az angol nyelvben, amikor egy bírósági vádlott a *cop* ('zsaru, hekus') kifejezést helyettesítette az *officer* ('tiszt') szóval (l. 3.1). Példánkban Marcsi végül úgy utal a betegségekre, hogy nem nevezi meg azt (*olyan amilyen*).

Az eddigiekben megfigyelhettük azt, hogy bizonyos interakciós funkciókkal több különböző javítási művelet is rendelkezhet. Az angolban például mind a beszúrás, mind a csere alkalmas a fokozásra (Wilkinson–Weatherall 2011: 81; ill. Kitzinger 2013: 243, l. 3.2.), a magyarban pedig az ismétlés ((7), (8)), a beszúrás ((9), (10)) és a csere is (11) enyhíthet egy kritikus megjegyzést. A magyar korpusz olyan példákat is tartalmaz, amelyekben a beszélők ugyanabban a fordulókstruktúrákban egységben alkalmaznak több javítási műveletet egymás után. Ez azt jelenti, hogy a magyar társalgásokban a különböző típusú javítási műveletek nemcsak külön-külön tölthetnek be azonos interakciós funkciót, hanem egyazon fordulóban és TCU-ban, tehát ugyanazon cselekvés elvégzése során együtt is. Ezekben az esetekben a beszélő egyazon interakciós cél eléréséhez használ több javítási műveletet egymás után. A most következő példában Ági elmeséli Zsuzsinak és Marcsinak, hogy egyszer egy kocsmában találkozott egy magyar valóságshow roma származású főszereplőjével, aki elárulta, hogy a show eseményei nem spontán történnek, hanem előre eltervezettek. Ági csodálkozott azon, hogy a férfi beszédmódja élőben eltért a televízióban hallottól.

(13) (SZTEPSZI2: 803)

- 01 Á: és akkor elkezdett velünk beszélgetni, és akkor elmondta hogy °jaj nehogy azt
 02 higgyétek má. meg van tervezve az egész. fel fogok borulni februárban autóval
 03 izé.° **de hogy ilyen egész norm- tehát hogy ő (.) nem: hm: nem: hasz- nem**
 04 **volt akcentusa:**

Amikor Ági felfedi a többiek előtt a showman-nel folytatott beszélgetése tartalmát, érezhetően lehalkítja hangját. Ez lehet a figyelem felkeltésének eszköze, de arra is utalhat, hogy a lány titkos, bizalmas információt oszt meg Marcsival és Zsuzsival, amelyet nem a nagy nyilvánosság-nak szán. A 3. sor közepén megszakítja a folyamatban levő fordulókstruktúrák egységét (*de hogy ilyen egész norm-*), és újat kezd. A magyarázó *tehát* kötőszó használatából arra következtethetünk, hogy ugyanazt a cselekvést kezdi újra más formában, vagyis a törlés javítási műveletét alkalmazza. Az új TCU a hezitálás számos jelét tartalmazza: az *ő* szünetkitöltő elemet egy mikropauza követi, majd a megnyújtott *nem* tagadószó *hm:* szünetkitöltő utáni ismétlését figyelhetjük meg. A sort egy csere zárja: a megkezdett predikátumot Ági megszakítja, és egy másikra cseréli, amely szintén tagadó formájú: *nem: hasz- nem volt akcentusa:*. Annak érdekében tehát, hogy Ági a fordulóját az általa legmegfelelőbbnek ítélt módon formálja meg, igen sokszor megsérti a progresszivitás preferenciáját (Schegloff 2007: 15), és változtatásokat hajt végre a már megkezdett interakciós egységen. Egy preferencia megsértése mindig jelölt

nyelvhasználatot eredményez, nézzük, ebben az esetben mi indokolhatja ezt! Vizsgáljuk meg, milyen cselekvést hajt végre Ági a szóban forgó fordulóra! Elmondja a többieknek, hogy a showman a kocsmában másképp ejtette ki a szavakat, mint a televízióban. A televízióban a férfi beszédmódja utal roma származására, valamint a tájegységre is, ahol él, a kocsmában viszont másképp beszélt. E beszédmód jellemzése során, amikor megkülönbözteti egymástól a két beszédstílust, Ági számos önjavítást alkalmaz. Ezek láthatóvá teszik a fordulót azon alternatíváit, amelyek közül igyekeznek kiválasztani a legmegfelelőbbet (Drew–Walker–Ogden 2013: 92). Az első megszakítás nagy valószínűséggel a *normális* melléknévben történik.⁸ Mivel Ági éppen a kocsmában tapasztalt beszédmódot készül jellemezni, ez azt jelenti, hogy a televízióban hallott beszédstílus nem normális, vagyis a TCU törlését itt az indokolhatja, hogy a beszélő nem akar egy potenciálisan sértő formáért felelősséget vállalni. Ezután úgy tűnik, hogy erős hezitálás kíséretében a *nem használt* predikátumot készül megformálni, amelyet ismét megszakít, és végül a szintén tagadást tartalmazó *nem volt akcentusa* kifejezés mellett dönt.

A fenti példában a beszélő ugyanabban a fordulóban (ugyanazon cselekvés során) törlést, ismétlést és cserét is, azaz három különböző javítási műveletet alkalmaz annak érdekében, hogy elkerülje a sértő nyelvhasználatot. A következő részben hasonló jelenséget figyelhetünk meg, ezúttal azonban az interakciós cél különböző: az öndicséret enyhítése.

4.2.4. Öndicséret

Szili (2000: 276) szerint a magyar kultúrában az öndicséret egy nem preferált beszédaktusnak számít, a társadalmi illemszabályok az öndicséret minimalizálását írják elő. A magyar beszélők akkor is a szerénység elvét követik (Leech 1983), amikor a személyes teljesítményüket érintő bókokra válaszolnak (Szili 2004: 283). A következő magyar példa, amelyben egy fiú a tanítási gyakorlatáról számol be társainak, támogatja Szili megállapításait. Feri azt meséli el Boginak és Eszternek, hogy a vizsgatanítása után odament hozzá egy tanítványa, és megdicsérte az óráit. Mivel a két lány a társalgás korábbi részében nem kérdezte meg Feritől, hogy hogyan sikerült a tanítási gyakorlata, azaz Feri maga dönt úgy, hogy sikeréről beszámol a lányoknak, cselekvése öndicséretnek számít.

(14) (bea007f005: 430)

- 01 F: és aztán: (.) tehát ő már a már a: a vizsgatanításom után tehát amikor már
 02 tényleg semmi tétje nem volt annak hogy milyen véleményt mond **a .hh arról (.)**
 03 **amilyen én voltam velü:k**, .hh ((nyelés)) akkor azt mondta **hogy hogy hogy (.)**
 04 **hogy** tetszettek (.) ne>kik=jó< hát a:z egész osztály nevében beszélt dehát
 05 ige:n legyünk realisták tehát ő NEki nagyon tetszett **a- ahogy** tanítottam

Az 1–3. sorban Feri hangsúlyozza, hogy a diáknak őszintének kellett lennie, hiszen vizsgatanítása után már nem osztályozta őket, azaz a fiúnak semmi előnye sem származott abból, hogy megdicsérte a gyakorlóórák színvonalát. Feri a 2. sor végén első alkalommal utal saját tanári teljesítményére, amikor elmondja, hogy miről mondott véleményt a diákja. Először úgy tűnik, a névelő után főnév fog következni (*milyen véleményt mond a*), azonban egy hallható belégzés után a megkezdett frázist kicseréli, és inkább egy tagmondattal írja körül, hogy mit is dicsért meg a fiú (*arról (.) amilyen én voltam velü:k*).⁹ Ezzel a cserével elkerüli, hogy direkt módon utaljon a saját teljesítményére, amit a *milyen véleményt mond a tanításomról* ragozott főnévvel például megtehetett volna. A TCU további részében is találunk olyan jelenségeket,

⁸ A magyarban a *norma* szó származékain kívül csupán a normann és a Normandia szavak kezdődnek így, ezek azonban egyáltalán nem illenek a társalgás kontextusába.

⁹ Mivel a beszélő a 2. sor végén található *a* hangot nem megszakítja, hanem teljesen kiejti, és még egy belégzés is következik utána, nagy valószínűséggel névelő, és nem a később következő *arról* vonatkozó névmási kötőszó első hangja, amelyet a beszélő újraindít.

amelyek arra engednek következtetni, hogy az öndicséret miatt Feri kényelmetlenül érzi magát. A hezitálás számos jelét megfigyelhetjük (szünet, nyújtás, belégzés, nyelés), majd közvetlenül az öndicséret előtt háromszor (!) megismétli a *hog* kötőszót. Arról, hogy mindez valószínűleg az öndicséret miatt érzett kényelmetlenség következménye, még valami árulkodik. Közvetlenül a diszpreferált beszédaktus után elérkezik a forduló lehetséges lezárási pontja, amikor a beszélőváltás relevánssá válik. Feri itt olyan stratégiát alkalmaz, amellyel megelőzi a szóátvételt. Prozódiai törés nélkül, beszédtempóját felgyorsítva kiterjeszti a fordulót (*ne>kik=jó<*),¹⁰ és megjegyzi, hogy a tanuló hiába beszélt az egész osztály nevében, amit mondott, az csupán az ő saját véleménye volt (*NEki nagyon tetszett*).¹¹ Ez a szerény kiegészítés a korábbi javítási műveletekhez és hezitációs elemekhez hasonlóan szintén betöltheti a szerénység enyhítésének funkcióját. Feri utolsó önreflexiója (*a- ahogy tanítottam*) szintén tartalmaz egy javítási jelenséget, egy megszakítással újraindítja a megkezdett mellékmondatot. Fontos azonban megfigyelni, hogy a felsorolt stratégiák nem akadályozzák meg az öndicséret közlését, csupán azt a képet befolyásolják, amelyet a beszélő a saját dicséretéhez való viszonyáról mutatni szándékozik a partnerek felé. Feri ugyanis elmondja, hogy a tanuló nem érdekből dicsérte meg, azt is közli, hogy a fiú az egész osztály nevében beszélt, és az 5. sorban a *tetszett* igét még fokozza is a *nagyon* határozószóval.

Ebben a példában ismét láthattuk, hogy a magyar társalgásokban több különböző javítási művelet is szolgálhat egyetlen interakciós célt ugyanabban a fordulóban: a (14) példában a beszélő célja egy diszpreferált beszédaktus, az öndicséret enyhítése volt, amely Szili (2000) vizsgálatai alapján kultúraspecifikus interakciós célnak tűnik (vö. Szili 2000: 276).

4.3. A forduló finomra hangolása a konverzációs partnerek közötti viszony szabályozásának érdekében

A beszélőnek fordulója kialakításakor nemcsak az interakciós egység szekvenciális pozícióját (4.1.) és a fordulóval végrehajtott cselekvést (4.2.) kell figyelembe vennie, hanem a konverzációs partner(ek)e)t, azaz a forduló recipiens(ei)t is (Drew 2013). Utolsó beszélgetésrészletünkben arra láthatunk példát, hogyan lehet egy javítással finomra hangolni a fordulót akkor, ha az nem megfelelő a beszélő és a recipiens viszonyának szempontjából. A példában két diák, Enikő és Márta egy idős úrral, Tiborral beszélget. Enikő megkérdezi Tibort, hogyan ünnepelte a karácsonyt, és általában hogyan szokták az ünnepeket tölteni a férfi családjában.

(15) (bea004f003: 200)

- 01 E: arra gondoltunk Mártá(.)val hogy ő: szeretnénk önt megkérdezni hogy a
02 karácsonyt azt (.) hogyan töltötte ön? meg hogyan szokott **ma- önöknél**
03 zajlani? (.) az egész (.) ünnep?
(1.0)
04 T: na jó.
(2.0)
05 T: akkor kezdjék maguk!

Enikő a részletben háromszor szólítja meg, ill. utal beszélgetőtársára, Tiborra (l. 1. és 2. sor). Az első két alkalommal önözi, a harmadik esetben pedig egy megszakítás után, amely nagy valószínűséggel a *maguknál* szóban történik, szintén az önöző formát választja. Ez a csere két dologra világít rá. Az egyik, hogy Enikő a beszélgetés adott pontján előnyben részesíti a beszélő és a recipiens között nagyobb távolságot jelző (ill. kialakító) önöző formát a közelebbi

¹⁰ Az *átrohanás* (*rush-through*) jelenségéről l. Clayman 2013: 159.

¹¹ Feri ezt azzal is kiemeli, hogy a *NEki* első szótagját érezhetően hangosabban mondja ki, mint a TCU többi részét.

viszonyt feltételező (ill. kialakító) magázással szemben. A másik pedig, hogy a magázás és az önözés ugyanazon résztvevők között nem váltakozhat egy társalgáson belül. Érdekes megfigyelni, hogy az ötödik sorban Tibor is utal fiatal beszélgetőtársaira, ő azonban magázza a két lányt, ami egy aszimmetrikus viszonyt jelez (ill. alakít ki) közöttük.

5. A vizsgálat összegzése

Tanulmányomban négy javítási művelet, az ismétlés, a csere, a beszúrás és a törlés interakciós funkcióit vizsgáltam magyar nyelvű társalgásokban. A korábbi, angol nyelvet érintő kutatásokkal összhangban megállapítottam, hogy az ismétlés mint fordulókonstruktív halasztó technika alkalmas annak kifejezésére, hogy a beszélő hezitál, ill. kényelmetlenül érzi magát amiatt, amit mondani készül (vö. Lerner 2013), a csere pedig csökkentheti a beszélőnek egy állításáért vállalt felelősségét (vö. Jefferson 1974), és enyhíthet is egy adott cselekvést (vö. Kitzinger 2013). A 4. részben bemutatott, magyar nyelvű korpuszból származó példák azt is megmutatták, hogy ha a cselekvés enyhítésének fogalmát tágabban értelmezzük, azaz bármely formula gyengébb formulára változtatását a cselekvés enyhítésének tekintjük, akkor e változtatást az ismétlés, a beszúrás és a törlés műveletével is végrehajthatják a magyar beszélők. Ez támogatja a vizsgálat elején felállított hipotézisemet, miszerint a törlés a cserehez hasonló interakciós funkciókat tölthet be a társalgásokban. Érdemes megjegyezni, hogy fokozást tartalmazó példát nem azonosítottam a magyar korpuszban, noha az angol nyelvet érintő vizsgálatok mind a csere (vö. Kitzinger 2013), mind a beszúrás esetében (vö. Wilkinson–Weatherall 2011) kimutatták ezt az interakciós funkciót.

A vizsgált négy javítási művelet magyar korpuszban megfigyelt szűkebb interakciós szerepei a következők:

- A) egy formula enyhítése a szekvenciális környezetnek megfelelően;
- B) a beszélő kényelmetlenségének kifejezése és/ vagy felelősségének csökkentése, amikor
  - a) mások véleményét idézi (törlés)
  - b) kritikát közöl (ismétlés, beszúrás, csere)
  - c) sértő kifejezést kerül el (ismétlés, törlés, csere)
  - d) öndicséretet közöl (csere, ismétlés);
- C) a beszélő és a recipiens közötti távolság növelése (csere).

Ezek közül az öndicséret közlésekor alkalmazott javítások érvül szolgálnak Szili azon megállapítása mellett, miszerint a szerénység elvének követése kultúraspecifikus interakciós jelenségnek tűnik (vö. Szili 2000; 2004), és a társadalmi illemszabályok azt írják elő, hogy minimalizáljuk az öndicséretünket (Szili 2000: 276).

Eredményeim alátámasztják Wilkinson és Weatherall (2011: 89) beszúrással kapcsolatos megfigyeléseit: nincs egyértelmű megfeleltetés a javítási művelet típusa és az általa betöltött interakciós funkció között, tehát különböző javítási műveletek különböző szekvenciális környezetekben is rendelkezhetnek azonos interakciós funkcióval. Magyar nyelvű korpuszomban olyan példákat is találtam, amelyekben a beszélő egy és ugyanazon interakciós cél eléréséhez használ több javítási műveletet egymás után, vagyis ugyanabban a fordulóban, sőt, ugyanabban a fordulókonstruktív egységben alkalmaz több különböző javítási műveletet (vö. Sacks–Schegloff–Jefferson 1974; Németh 2014). A (13) példában Ági a törlés, az ismétlés és a csere javítási műveletét is használja, miközben a sértő nyelvhasználat elkerülésére törekszik, a (14) példában pedig Feri öndicséretének közlése során a csere és az ismétlés is szerepet kap.

Ahogy a bevezetésben említettem, munkám célja nem az ismétlés, a csere, a törlés és a beszúrás valamennyi, a korpuszban előforduló interakciós funkciójának azonosítása volt. Éppen ezért a négy javítási művelet egyéb interakciós funkcióinak feltérképezése, valamint más javítási műveletek vizsgálata további kutatások tárgyát képezheti.

Hivatkozások

- Clayman, Steven E. 2013. Turn-constructural units and the transition relevance place. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Drew, Paul 2013. Turn design. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 131–149.
- Drew, Paul – Traci Walker – Richard Ogden 2013. Self-repair and action construction. In Makoto Hayashi – Geoffrey Raymond – Jack Sidnell (szerk.) *Conversational Repair and Human Understanding*. (Studies in Interactional Sociolinguistics 30). Cambridge: Cambridge University Press. 71–94.
- Fox, Barbara A. – Yael Maschler – Susanne Uhmann 2010. A cross-linguistic study of self-repair: Evidence from English, German, and Hebrew. *Journal of Pragmatics* **42/9**. (How People Talk to Robots and Computers):2487–2505.
- Fox, Barbara A. – Fay Wouk – Makoto Hayashi – Steven Fincke – Liang Tao – Marja-Leena Sorjonen – Minna Laakso – Wilfrido Flores Hernandez 2009. A cross-linguistic investigation of the site of initiation in same-turn self-repair. In Jack Sidnell (szerk.) *Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 60–103.
- Goodwin, Charles 1980. Restarts, pauses, and the achievement of a state of mutual gaze at turn-beginning. *Sociological Inquiry* **50/3–4**:272–302.
- Gósy Mária 2004. A spontán magyar beszéd megakadásainak hallás alapú gyűjteménye. In Gósy Mária (szerk.) *Beszédkutatás 2004*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 6–18.
- Gósy Mária 2012. Multifunkcionális beszélt nyelvi adatbázis – BEA. In Prószéky Gábor – Váradi Tamás (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXIV. Nyelvtechnológiai kutatások*. Budapest: Akadémiai kiadó. 329–349.
- Jefferson, Gail 1974. Error correction as an interactional resource. *Language in Society* **3/2**:181–199.
- Kitzinger, Celia 2013. Repair. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 229–256.
- Laakso, Minna – Marja-Leena Sorjonen 2010. Cut-off or particle – Devices for initiating self-repair in conversation. *Journal of Pragmatics* **42/4**:1151–1172.
- Leech, Geoffrey N. 1983. *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Lerch Ágnes 2007. Az ismétlés mint az önjavítás eszköze a magyarban. In Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Nyelvelmélet – nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Kiadó. 123–130.
- Lerner, Gene H. 2013. On the place of hesitating in delicate formulations: A turn-constructural infrastructure for collaborative indiscretion. In Makoto Hayashi – Geoffrey Raymond – Jack Sidnell (szerk.) *Conversational Repair and Human Understanding*. (Studies in Interactional Sociolinguistics 30). Cambridge: Cambridge University Press. 95–134.
- Levinson, Stephen C. 2013. Action formation and ascription. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 101–130.
- Luke, Kang-Kwong – Wei Zhang 2010. Insertion as a self-repair device and its interactional motivations in Chinese conversation. *Chinese Language and Discourse* **1/2**:153–182.
- Németh, Zsuzsanna 2012. Recycling and replacement repairs as self-initiated same-turn self-repair strategies in Hungarian. *Journal of Pragmatics* **44/14**:2022–2034.
- Németh Zsuzsanna 2014. A javítási műveletek jelöltségi hipotézise. *Jelentés és Nyelvhasználat* **1**:29–54.
- O’Neal, George 2015. Segmental repair and interactional intelligibility: The relationship between consonant deletion, consonant insertion, and pronunciation intelligibility in English as a Lingua Franca in Japan. *Journal of Pragmatics* **85**:122–134.

- Pomerantz, Anita 1986. Extreme case formulations: A way of legitimizing claims. *Human Studies* 9/2-3:219-229.
- Sacks, Harvey – Emanuel A. Schegloff – Gail Jefferson 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50/4:696-735.
- Schegloff, Emanuel A. 1987. Recycled turn beginnings, a precise repair mechanism in conversation's turn-taking organization. In Graham Button – John R. E. Lee (szerk.) *Talk and Social Organisation*. Clevedon: Multilingual Matters. 70-85.
- Schegloff, Emanuel A. 1992. Repair after next turn: The last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation. *American Journal of Sociology* 97/5:1295-1345.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel A. 2013. Ten operations in self-initiated, same-turn repair. In Makoto Hayashi – Geoffrey Raymond – Jack Sidnell (szerk.) *Conversational Repair and Human Understanding*. (Studies in Interactional Sociolinguistics). Cambridge: Cambridge University Press. 41-70.
- Schegloff, Emanuel A. – Gail Jefferson – Harvey Sacks 1977. The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* 53/2:361-382.
- Sidnell, Jack – Tanya Stivers (szerk.) 2013. *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Stivers, Tanya 2011. Morality and question design: „Of course” as contesting a presupposition of askability. In Tanya Stivers – Lorenza Mondada – Jakob Steensig (szerk.) *The Morality of Knowledge in Conversation*. (Studies in Interactional Sociolinguistics). Cambridge: Cambridge University Press. 82-106.
- Szili Katalin 2000. Az udvariasság elméletéről, megjelenési módjairól a magyar nyelvben. *Hungarológia* 2:261-282.
- Szili Katalin 2004. A bókra adott válaszok pragmatikája. Adalékok a szerénység nyelvi megnyilvánulásához a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 128/3:265-285.
- Wilkinson, Sue – Ann Weatherall 2011. Insertion repair. *Research on Language and Social Interaction* 44/1:65-91.

Függelék

A példákban használt konverzációelemzési átírási konvenciók (Jefferson 2004)

- (.) mikropauza; nagyon rövid szünet, körülbelül egy szótagnyi hosszúságú
- (2.0) megmért szünet (másodperc.tizedmásodperc)
- [nem a bal oldali zárójel az átfedés kezdetét jelzi
- [aha a jobb oldali zárójel az átfedés végét jelzi
- aha]
- = egyenlőségjel kapcsolja össze ugyanazon beszélő folyamatos megnyilatkozásának részeit, ha azokat a másik beszélő közbeszólása miatt az átírásban el kell szakítani egymástól; egyenlőségjel jelöli azt is, ha két megnyilatkozás között nincsen intervallum, de átfedés sincs
- .h hallható lélegzetvétél
- .hh hangosabb, hosszabb lélegzetvétél
- nem? a kérdőjel emelkedő intonációt jelez, amely nem feltétlenül esik egybe a megnyilatkozás végével
- nem, a vessző folytatólagos intonációt jelez

---

nem.	a pont eső intonációt jelez, amely nem feltétlenül esik egybe a megnyilatkozás végével
<u>nem</u>	az aláhúzás nyomatékos, hangsúlyos közlést jelöl
ne:m	a kettőspont a magánhangzó megnyúlását jelzi
ne-	a kötőjel a megszakítás jele
>nem<	a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója gyorsabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója
<nem>	a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója lassabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója
( )	az üres zárójel érthetetlen közlést jelöl
NEM	a nagy nyomtatott betűk hangosabb közlést jelölnek
°nem°	halkabb beszéd rész
((nyelés))	az átíró megjegyzése